

EMPAATILINE HÄÄL JA MÖTLEJA ÜLESANNE

Hasso Krull. Paljusus ja ainulisus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009. 215 lk.

Üks Hasso Krulli artikleid iseloomustavaid jooni on laiahaardelisus: isegi tema arvustused ei piirdu kunagi üksnes vaatlusaluse teksti või kunstiteose kirjeldamisega, nagu seda meie kriitikas sageli kohtab. Krull asetab arvustatavad objektid alati laiemasse konteksti, õigupoolest piiritlebki algul enamasti laiema tasandi (nt žanri, kultuuri-voolu, traditsiooni), millesse käsitletav autor ja ta teos mõtiskluse käigus dünaamiliselt sulanduvad (vt nt vaatlusaluses kogumikus artikleid „Rudimentaarne püha”, „Patsifistlik eepos ja kirjanduslik sõda”). Laiahaardeliste sünteeside kaudu tõusevad nii Krulli artiklid kui ka nendes vaadeldavad tekstid päevakajalisusest kõrgemale, ülenevad. Sageli pole kogumikust lugedes aru saadagi, et Krulli tekst on ilmunud mõne konkreetse raamatu arvustuse-na, samavõrd tihti avavad Krulli vaatlused mõnes lihtsaks peetud autoris uusi ja keerukamaid kihte (mõlemad aspektid on kogumikus eriti hästi esil „Auraalse Contra” puhul). Ometi ei mõju Krulli loodud teoreetilised seosed vägivaldsete konstruktsioonidena ega diskursuse käiamisena, sest esiteks valitseb Krulli tekstides teoreetiline paljusus, teiseks tasakaalustatakse laiahaardelisi seoseid detailirohkusega, lähilugemisega (vt nt „Lapsena televisioonis”).

Käsitluse laiahaardelisus ei ole Hasso Krulli käekirja ainus tunnusjoon, ehk mitte isegi talle kõige omasem joon. Alustasin sellest, sest mulle tundub vajalik rakendada Krullile omast avarat vaateviisi ka tema enda raamatu arvustamisel. „Paljususe ja ainulisuse” kui raamatu kohta on eraldi võttes

väga raske üldse midagi öelda, mis poleks meie kultuuriruumis ringlev kliše – on ju Krull kuidagi rahulikult, ilma suurema kärata tõusnud nii luuletajana kui ka esseistina klassiku positsioonile. Kõik on Krulli esseid lugenud ja/või tema ettekandeid kuulnud: kirjutab hästi, veenvalt ja mõõdukalt, loob uudseid seoseid, kaevab välja ning aktualiseerib pooleldi unustatud autoreid (nt Jaan Kruusvall, vt „Ajakohatud viivitused”), sünteesib eri kultuure, sh vanu uskumusi ja moodsat popkultuuri. Kõik need väärtused ilmsesid juba Krulli esimeses lühiesseede kogumikus „Katkestuse kultuur” (1996) ning on jätkuvalt kohal „Paljususes ja ainulisuses”, mõni rõhuasetus on mõistagi ajapikku muutunud. Näiteks sisaldab viimane kogumik varasemast vähem kujutava kunsti käsitlusi, õigupoolest ainult ühe, kuid see-eest ülimalt olulise: „Rudimentaarne püha” (lk 14–25) tõlgendab ajatust vaatevinklist Raul Meele näitust „Vita aboriginum” ning selle ümber puhkenud päevakajalist skandaali. Samuti on teada ning vaatlusalusest teosest ka näha Krulli üha süvenev huvi vana suulise kultuuri vastu. Selle tõlgendusliini teetähiseks võib pidada pikemat esseed „Loomise mõnu ja kiri” (2006).

Krulli esseed on liiga tihedad, et oleks mõtet neid siinkohal ükshaaval või rühmiti käsitlema hakata. Ehk oleks paslik küsida, milles seisneb Krulli tõlgendava hääle omapära, tema populaarsus, tema fenomen? Üritan seda fenomeni iseloomustada laiemalt kui üksnes vaatlusaluse esseekogumiku põhjal. Etteruttavalt võib öelda, et Krulli fenomeni omapära ei tule otsida mitte küsimusest, milles ta kirjutab (kuigi ka selles valdkonnas toimib kindlasti kaalutletud valik, Krull ei kirjuta kõigest, mis kätte satub), vaid

ennekõike küsimusest, kuidas ta kirjutab. Eelnevalt sai esile toodud juba üks Krullile omane tunnus: tema esseid läbiv sünteesiv laiahaardelisus. Kuid tema kirjutamisviisi põhitunnuseks on hoopis empaatilisus. Järgnevalt vaatleme selle tunnuse paari kihti.

Kuulatamine ja eikellegi vaikne hää

Võtame vaatluse alla viisi, kuidas Krull tõlgendab oma arvustustes-artiklites kirjanikke ja kirjandusteoseid (samad reeglid kehtivad ka kujutava kunsti või helikunsti tõlgendamise puhul). Esiteks tuleb öelda, et ta kõneleb ennekõike asjast, mitte iseendast. Isegi kui tema kirjutistesse lipsab sisse isiklike kogemuste kirjeldusi (nt „Foucault ja ennustamiskunst”), siis jääb alati mulje, et see leiab aset n-ö asja huvides. Mainitud omadus pole eesti kriitikas üldlevinud, kuid mitte ka Krullile ainuomane. Krulli teksti teeb eriliseks viis, kuidas tekstile endale sõna antakse, täpseid ja huviäratavaid kirjeldusi ning tsitaate kuhjates – ma nimetaksin seda teksti intensiivseks kuulatamiseks. *Kuula, kui huvitav lugu või luule, kuulata* – nii kõnetab Krulli essee lugejat. Samal ajal tuleb öelda, et Krull ei kirjuta pelgalt tundlevas stiilis, on ju tema käsitlused kuulsad eruditsiooni, huvitava seoste ning laiahaardeliste üldistuste poolest. Kas ei peitu siin vastuolu, kas ei tühista teooria kuulatamist?

Teiseks tulekski esile tõsta teooria omapärast rolli Krulli artiklites. Võiks öelda, et teooria roll pole tühine, kuid jääb heas mõttes tagasihoidlikuks. See tähendab, et Krulli kirjanduse või kujutava kunsti tõlgendused ei ole teoreetilised laamendamised, diskursuse demonstreesinised. Krull ei ole teadlane. Teooriat doseeritakse natuke, kusjuures Krulli esseedes teostub säärane menetlus: tähelepanelik kuulatamine toob teksti(de)st välja oma-

pärase, sageli ka veidra läbiva tunnuse (nt *veider objekt* Jaan Kruusvalli puhul, vt lk 111–115) ning selle tunnuse seletamiseks laenatakse kusagilt teooriast mõni kontseptsioon (nt *auraalsus* Contra seletamiseks, lk 126 jj või *arhitekt* Valdur Mikita seletamiseks, lk 137 jj; varasemates raamatutes on kasutatud *ülevuse* mõistet Peeter Sauteri tõlgendamiseks, *skisoanalüüsi* Kivisildniku mõistmiseks, seostatud Hando Runnelit *postmodernismiga* jne).¹ Mõnikord piiratakse Krulli esseedes tähelepaneliku kuulatamisega ning kuuldu asetamisega autori loominguga terviku taustale ning jäetakse teooria üldse rahule (vaatlusaluses kogumikus vt „Lapsena televisioonis”; „Absoluutse läheduse võimalikkus”).

Sellega teooria omapärane roll ei piirdu. Veel tuleks öelda, et Krulli artiklites-arvustustes on teooria alati kirjanduslike tekstide või kunstiteoste teenistuses. Teoorial on positiivne roll, täpsemalt öeldes teose omapära võimendav roll, sest Krull vaatleb palju ka teoseid, mille omapäraks on mingi eriline negatiivsus, eitus. Kui Krull käsitleb klassikut, siis toob tema käsitus sageli esile mingi ootamatu aspekti või seose (nt Runnel ja postmodernism, Liiv kui marginaal „Katkestuse kultuuris”). Veelgi paremini ilmneb Krulli kirjutuse toetav funktsioon nendes artiklites, kus ta käsitleb vähetuntud või lihtsakoeliseks peetud autoreid (nt Kivisildnik 1990. aastatel, Contra, Kalju Kruusa) – siin võiks Krulli teoreetilist tööd võrrelda televisioonis korraldatavate muutumismängudega, kus stilisti-

¹ Hasso Krulli menetluse tagasihoidlikkuse näitlikustamiseks võiks lugeda tema Jaan Kruusvalli tõlgendavat esseed „Ajakohatud viivitused”, mille IV osas (lk 115–117) hiilib vabanduste saatel sisse psühhoanalüütiline tõlgenduskeel, ning võrrelda loetut nt Jaanus Adamsoni psühhoanalüütiliste kirjandustõlgendustega (vt J. Adamsoni 2004. aastal ilmunud kogumikku „Läbi-rääkimised”).

de abiga luuakse ka igale hallile hiirekesele või peletisele huvitav ja talutav imago. Krullil õnnestub säärane töö paremini kui telesaadetes, samal ajal ei kaldu ta äärmustesse. Olen kindel, et samamoodi nagu Hans Christian Andersen võis kirjutada igast sukanõelast muinasjutu, võiks Krull teha igast grafomaanlikust soperdisest empaatilise ja teoreetiliselt huvitava arvustuse, aga seda ta ei tee. Ehk annabki just mõõdu tunde säilitamine, vestluspartnerite väljapeetud valik Krulli kirjutistele klassiku staatusse tõusmiseks vajaliku tõsiduse, eristades teda andekatest kõigesõoja-tüüpi esseistidest, nagu Kivisildnik või Vaapo Vaher.

Kui võtta kaks eelnevat tähelepanekut kokku, siis võib kolmandaks öelda, et viis, kuidas Krull kirjandust ja kunsti tõlgendab, on alati sõbralik ning empaatiline. Ma ei kujuta ettegi, milline oleks Krulli kirjutatud sarjav arvustus, samuti ei kujuta ma ette, mil moel Krull kirjutamiseks objekte valib: kas ta läheb valikutes alati kindla peale välja või jätab igavate tekstidega kokku puutudes arvustuse kirjutamata. Empaatisus ei kasva kunagi mõõdu tunde tuks promomiseks, Krull ei kasuta oma kirjutistes hea ja halva kunsti esteetilisi kategooriaid. Ta esseed lihtsalt kuulatavad, juhtides meid tagasi vaadeldava teose juurde: *vaata, kui huvitav!*

Neljandaks ning antud mõttekäigu lõpetuseks pöördun lühidalt „Paljususe ja ainulisuse” avaessee „„Isikupärane hää” ja luuletaja ülesanne” poole. Krull kõigutab mainitud essees Charles Bernsteinile tuginedes arusaama luuletaja häälest kui ühe isiku, subjekti, autori häälest. Luuletaja hääle on isikupärane isiku algupärase tähenduses – see on hääle, mis tuleb maski tagant (lk 9) –, isik kui *persona*, mask. Nick Cave'i mõrvaballaadi analüüsi kaudu jõutakse järeldusele, et luuletaja hääles sisaldub eikellegi hääle, toimub paljuhääline häälestamine (lk 10). Luule

tühistab kindlate isikute hääled, alustades luuletaja enda häälest, avades võimaluse jõuda teisele kommunikatsioonitasandile (lk 13).

Kui minu eelnevad tähelepanekud märki tabavad, siis pole liialdus öelda, et Krulli esseed on ennekõike poeetilised tekstid. Teoreetiline tasand on esseede luulelist häälestavat funktsiooni kattev simulaakrum, mis meelitab lugejat kaasa mängima: avanema luules kõlavatele häälele paljususele.

Mõtteleja ülesanne: eetilisus

Eelnevalt välja toodud ennast taandav eikellegi hääle iseloomustab neid Krulli tekste, mis suhestuvad tihedalt kunsti ja kirjandusteostega. Kuid Krulli loomingus leidub ka teistsuguseid esseid. Esiteks tuleks esile tuua kultuuriloolisi üldistusi, enamasti mõne muutuse kohta Eesti kultuuris või ühiskonnas. Kõige rohkem leidub selliseid tekste „Katkestuse kultuuris” (nt „Humanism ja valgustus”, „Kirjanduse pudenemine”, „Nüansimeele kriis”); „Paljususes ja ainulisuses” on selliseks esseeks „Supermodell ja vagabund” (lk 46–52). Kahtlemata paeluvad üldistused publikut, Krulli üldistuste täpsuse ja prohvetlikkuse üle ma siiski siinkohal spekulerima ei hakka.

Kolmandat tüüpi tekstidena võib esile tuua hoiakulise, normatiivse alatooniga kirjutised globaalsetest ja ühiskondlikest suhetest. Krull on kirjutanud rohkesti ka n-ö päevakajalisi esseid, kõige rohkem Sirbis. Erinevalt varasematest esseekogudest on mitu programmist hoiakulist artiklit jõudnud ka „Paljususe ja ainulisuse” kaante vahele.

Ka ühiskondlikke protsesse käsitlevaid esseid iseloomustab laiahaardelisus: probleemide käsitlemisel ei piirdu Krull riikliku või rahvusliku perspektiiviga, vaid jõuab globaalsete, humansete ja ökoloogiliste aspektideni. Üksikuid

esseid vaadeldes võiks Krulli vaateid iseloomustada pluralismi, kollektiivse anarhismi, etnofutu-multikultu-traditsionalismi ja süvaökoloogia mõistete abil, kuid üritagem iseloomustada Krulli agendat tervikuna. See pole kerge ülesanne, sest Krull ei esita oma seisukohti filosoofilise süsteemina. Ometi võib Krulli normatiivsete esseede kohta öelda, et mõtlemise ülesanne on eetiline. Kuid mida see tähendab?

„Paljususe ja ainulisuse” põhjal vastates oleks õige pöörduda kõigepealt artikli „Teise-eetika ja fundamentalismi ummik” (lk 68–71) poole. Krull kritiseerib seal teravalt Lévinasi judaismi-loengutes avalduvat monoteistlikku fundamentalismi ning formuleerib essee lõpus eetika põhiülesanded: inimese vastutus kogu eluslooduse ees, erinevate kultuuride, usundite ja rahvaste olemuslik võrdsus (lk 71). Seesama respekt, mida kogeme Krulli kirjandusarvustuste puhul, laieneb kõigele elavale. Järgnevates esseedes vaadeldakse läbi eetikaprisma eraldi loomade kohtlemise ja autoriõiguste probleeme (lk 72–80), kuid ei esitata eetika põhiülesannete toetamiseks pikemaid moraalifilosoofilisi põhjendusi.

Krulli eetilise hoiaku mõistmiseks oleks paslik pöörduda tema 1995. aastal kirjutatud essee „Moodsa eetika poole”² juurde. Selles essees tutvustab Krull feministliku mõtleja Nel Noddingsi *hoole eetika* kontseptsiooni ning näib seda pooldavat. Hoole eetikas pole esiplaanil kontraktualismile omased indiviidi universaalsed õigused, vaid universaalne *vastutustunne* maailma suhtes. Üldistagem siit: Krull on kriitiline mis tahes filosoofilise reegli-eetikateooriate suhtes, tema eetika on tunde-eetika.³

² http://www.seit.ee/agenda21/EA21/3_16eetika.html

³ Meenutagem, et lääne eetikateooriad eeldavad eneseküllase ratsionaalse subjekti olemasolu, kuid Krulli intellektuaalseteks

Krull mõistab seda, mida kutselised eesti filosoofid ei taha mõista: paljususe maailmas ei saa eetikat enam filosoofilis-ratsionaalse argumentatsiooni abil levitada. Valitseb immuunsus teooriate suhtes. Samamoodi, nagu kriitiku vaiksuse eikeegi-hääle ütleb: *vaata, kui huvitav, lausub ainult veidi valjem eetiline hääl: vaata, teised kannatavad, loomad piinlevad, kõik hävineb meie käte vahel. Hooli, teeme midagi.*

Kuid Krull mõistab veel midagi. See, kes seisab keset nihilismi väärtusetut kõrbe, ei suuda eetilist häält kuulda, ta on hirmul ja lõplikult lagunemas. Tahtmata taandada Krulli viimase kümnendi vana usu uurimist pelgalt eetikaalaseks tööks, ei saa selle töö eetilist telge kuidagi alavääristada. Meie kultuuri kosmoloogilise aluse uurimine (lk 186) ei käi Krullil kindlasti mitte arhiveerimise nimel, siin peitub potentsiaal vanade traditsioonide elustamiseks ja nüüdisajastamiseks, et inimese ainsateks valikuteks poleks fundamentalismi ummik ja nihilismi kõrb. Vähemalt eeposele „Meeter ja Demeeter” viidates võib öelda, et nii luuletaja hääl, poeetilise kriitika hääl kui ka eetiline hääl koonduvad sellesse ülesandesse. Häälil on palju, kuid nende kokkukõlas heliseb isegi veidi prohvetlikkust.

LEO LUKS

läteteks on muuhulgas poststrukturealism ja psühhoanalüüs: ka inimene on paljusus. Tunde-eetika ei ole samal ajal mingi pseudoteoreetiline lähenemine, nagu näitab kas või Noddingsi hoole eetika olemasolu. Ka mitmed teised lääne mõtlejad (nt Emmanuel Lévinas, Alain Badiou) näevad postmetafüüsilises situatsioonis ainsa võimalusena rajada eetika mingile algsele tundele, häälestusele.